

Partyzán Mišo a zapomenutá vražda

Pátrání po osudu jednoho z posledních žijících Čechoslováků, kteří prošli sovětskými tábory, odhalilo nepotrestaný zločin

ADAM HRADILEK

Michal Krecul, narozený na Podkarpatské Rusi, byl z politických důvodů vězněn nejprve v sovětském Gulagu a později v československých uranových lágrech. V listopadu 1944 se podílel na vyvraždění desetičlenné skupiny židovských civilistů, která se skrývala před nacisty a slovenskými fašisty v lese v Nízkých Tatrách. Pachatelé, vedení sovětskými partyzány, nebyli navzdory dvojímu vyšetřování a jasným důkazům nikdy postaveni před soud.

V době Slovenského národního povstání (SNP) žilo na Slovensku necelých 20 tisíc Židů, jimž se vyhnula první vlna deportací z roku 1942. Potlačení povstání na podzim 1944 a následný teror nacistického represivního aparátu i slovenských fašistů ohrožovaly židovskou menšinu více než kohokoliv jiného. Týden po pádu bašty povstalců Banské Bystrice pozatýkali příslušníci speciální operační skupiny Einsatzgruppe H okolo 13 tisíc osob, z toho 10 tisíc židovského původu. Přes 2 200 osob bylo na místě popraveno. Následovaly represálie, během nichž bylo vypáleno devadesát vesnic a zmasakrovány tisíce lidí z řad partyzánů, civilistů obviněných z jejich podpory a Židů, kteří se uchýlili do úkrytů.¹

Skrývající se Židé, jejichž počet se odhaduje na dva tisíce, nežili ve strachu pouze z nacistů a slovenských fašistů. Na milost či nemilost byli vydáni nejen svým ochráncům, kteří je často a s vědomím vlastního ohrožení skrývali či zásobovali, ale

i ozbrojeným partyzánům, kteří přežívali v lesích a v horských vesnicích, balancující mezi životem a smrtí, a kteří se v ojedinělých případech uchýlovali i k banditismu a násilí.

Nejnámějším případem útoku partyzánů na skrývané Židy je řádění loupežné bandy Pavla Myjavského v okolí Krajné pod Javorinou. Myjavský zběhl z partyzánského oddílu Hurban poté, co byl jeho velitelem Milošem Uhrem odsouzen k trestu smrti za krádeže, prodej zbraní a podezření z kolaborace s Němci. Vytvořil pak vlastní třináctičlennou „odbojovou“ skupinu Božena, která od 13. října do 8. listopadu 1944 terorizovala, okrádala a v jednom případě i zavraždila skrývané Židy. V polovině listopadu došla partyzánům z oddílu Miloše Uhra s řáděním Boženy trpělivost, a rozprášili ji. *„Jejich jednání bylo zvláště nebezpečné proto, že poškozovalo dobré jméno rádných partyzánů a narušovalo jejich životně důležitou spolupráci s domácí obyvatelstvem,“* vzpomínal po letech na likvidaci sku-

piny český lékař a partyzán Bedřich Placák.² Pavel Myjavský byl po válce partyzány zatčen a po několikaletém vyšetřování 14. prosince 1948 odsouzen na deset let vězení, ostatní členové Boženy na dva roky až pět let.³ V tomto případě bylo tedy učiněno spravedlnosti zadost s přispěním partyzánské skupiny Miloše Uhra, ve které mimo jiné bojovali po legendárním útěku z Osvětimi i slovenští Židé Alfréd Wetzler a Rudolf Vrba.

Sto padesát kilometrů východně odsud, na úpatí Nízkých Tater, došlo ve stejné době k ještě tragičtější události. Deset převážně slovenských Židů, členů ilegální odbojové komunistické skupiny, se společně s příbuznými z Liptovského Hrádku schovalo po potlačení povstání do lesního úkrytu. Zásoba peněz jim umožnila platit si kurýra, který jim obstarával a donášel potraviny z nedaleké vesnice. Jednoho dne se však kurýr objevil před úkrytem bez proviantu, ale se skupinou partyzánů na loupežné výpravě. Mezi nimi byl

1 Viz ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka: *Einsatzgruppe H. Působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejich příslušníků*. Academia – Muzeum SNP, Praha – Banská Bystrica 2015.

2 PLACÁK, Bedřich: *Partyzáni bez legend*. Klub osvobozeného samizdatu, Praha 1992, s. 56.

3 ŠUMICHRAS, Adam – KRÍŠTOFÍK, Juraj: Keď Krajné žilo v strachu. K otázke pôsobenia „partizánskej skupiny“ Pavla Myjavského. *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 3, s. 131–145.

i dvacetiletý mladík Michal Krecul, tehdy nejmladší člen skupiny. Dnes je posledním žijícím aktérem tohoto zapomenutého zločinu.

Dospívání v Gulagu a na frontě

Michal Krecul se narodil v roce 1923 v obci Ternovo v nejvýchodnější části tehdejšího Československa – Podkarpatské Rusi. Jeho otec Michal a matka Cecilie se starali o malé hospodářství. Poklidný vesnický život přerušil vpád maďarských vojsk na Podkarpatskou Rus v předvečer druhé světové války. Jako sedmnáctiletý byl pak Krecul nasazen do pracovní jednotky maďarské armády. Poté, co v srpnu 1940 obdržel rozkaz nastoupit do maďarské armády, se rozhodl pro útěk za hranice. Stejně jako přibližně dalších šest tisíc podkarpatských Ukrajinců, především mladíků, prchajících ze stejného důvodu, zamířil i on do Sovětského svazu, jehož hranice se po přepadení a zabrání východního Polska Sověty v září 1941 dotkly okupované Podkarpatské Rusi.

Hranici překročil společně s kamarádem Jurou Regošem 15. července 1940, hned druhý den ráno byl ale zatčen NKVD a eskortován do věznic v Nadvirně. Místo očekávaného vřelého přijetí v zemi Sovětů, doma opěvované komunistickou propagandou, začal pro Krecula kolotoč výslechů a transportů mezi věznicemi a zápas o holý život. Po několika dnech ve sklepní cele byl převezen do věznic ve Stanislavově, dnešním Ivano-Frankivsku, kde byl 20. srpna 1940 odsouzen za nelegální přechod hranice na tři roky nucené práce v Gulagu.

Následoval transport z okupované části Polska do sovětského vnitrozemí. První zastávkou na cestě do lágru se stal bývalý klášter ve Starobělsku, předělaný na věznic NKVD, která ještě před několika měsíci sloužila jako zajatecký tábor pro čtyři tisíce

Michal Krecul v roce 1940 na fotografii pořízené krátce po jeho zatčení NKVD

Foto: DAZO

polských vojáků. V době Kreculova příjezdu už tu ale nebyli – všichni byli povražděni během katyňského masakru. Konečným cílem transportu byl jeden z pobočných táborů Uchtižemlagu dva tisíce kilometrů severovýchodně od Moskvy, kde se Krecul připojil k tisícům vězňů Gulagu nasazených na těžbu a zpracování ropy.

Hranici překročil s kamarádem Jurou Regošem 15. července 1940, hned druhý den byl ale zatčen NKVD a eskortován do věznic v Nadvirně

Jako československý občan měl být propuštěn na základě amnestie z 3. ledna 1942, táborovou branou však prošel až po vypršení trestu – 2. září 1943. I tak měl štěstí. Vyčerpávající práci a nemoci totiž nepřežily stovky jeho krajanů vězněných za

války v Gulagu. Propuštění z lágru ale Kreculovi volnost nepřineslo, neboť z nejbližšího nádraží ihned odjel směr Buzuluk, kde 26. září vstoupil do československé armády.⁴

Po základním výcviku absolvoval kurz radisty a poté průzkumníka, krátce sloužil také u protiletadlového dělostřelectva. Z rozkazu velitele 2. čs. samostatné brigády z 22. března 1944 byl Michal Krecul přiřazen s dalšími šesti vojáky pro blíže nezjištěné „morální poklesky“ k trestnímu oddílu 1. čs. samostatné brigády.⁵ Na podzim byl nasazen v paradesantní brigádě do bojů na Dukle, při nichž brigáda utrpěla těžké ztráty. V říjnu 1944 jej letecky dopravili na letiště Tri Duby ve Sliachi, aby se zapojil do povstání na Slovensku, konkrétně do bojů o Svätý Kríž a Plešivec. Při ústupu před Němci unikla jeho jednotka z prakticky zcela obklíčené Banské Bystrice do Starých Hor, kde se Krecul připojil k partyzánské brigádě Jegorova a byl zařazen do oddílu kapitána Rudé armády Ivana Titovského. Během přesunu do oblasti Ďumbieru

4 Státní archiv Zakarpatské oblasti (DAZO), f. 2558, sv. 3324 – Michal Krecul, Jura Regoš.

5 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR), svazek a. č. 603542 MV, s. 44.

Nižní Boca dnes, hora Červená vpravo

Foto: Adam Hradilek

se oddíl postupně rozpadl na několik skupin, jež našly útočiště v okolních vesnicích a lesích.

Devítičlenná skupina Michala Krecula s ruským velitelem Titovským se ukryla v maštalích na okraji obce Nižná Boca. Brzy se od nich odpojily partyzánsky Irena Kundráková a Mária Sláviková a následně se odtrhli i partyzáni Kosta s Volo-

ďou a ukrývali se pak přímo v obci. S Kreculem kromě Titovského zůstal i jeho zástupce, Rus Nikolaj, a Slováci Viliam Dunay - Vilo a Jozef Tavalý - Jožo. Přežívali v maštali jisté Amálie Volárikové na úpatí hory Červená.⁶ Na její opačné straně, kilometr a půl vzdušnou čarou od Boce, se skrývala již zmíněná skupina odbojářů z Liptovského Hrádku.

Úkryt v lese

Rozhodnutí vybudovat lesní úkryt pro odbojáře padlo počátkem roku 1944 na schůzi vedení revolučního oblastního výboru Komunistické strany Slovenska v Liptovské Porúbce. Koncem března 1944 byli tímto úkolem pověřeni Robert Stein a Bohuš Tobola z Liptovského Hrádku. S pomocí Čecha Josefa Červenky v květnu nejprve našli vhodné místo na hoře Červená nad svidovským kamenolomem, kde Červenka pracoval, a během měsíce pak v nízkém a hustém porostu úkryt vybudovali. Jejich židovští příbuzní a kolegové se koncem srpna nejprve ukryli ve služební boudě Josefa Červenky v kamenolomu, koncem září se přesunuli do lesní skryše.

Již 6. září obsadila Liptovský Hrádek německá armáda a Robert Stein s dalším odbojářem Viktorem Neupauerem se přemístili do obcí Malužiná a Nižná Boca, kde se připojili k místní Bielikově partyzánské skupině. Dne 24. října došlo k přepadení vesnic německými vojáky a slovenskými gardisty. Steinovi a Neupauerovi se podařilo uprchnout do úkrytu na hoře Červená. Před odchodem se Stein domluvil s jedním z obyvatel

Partyzáni a vrazi: zleva Viliam Dunay, Ivan Titovský a Jozef Tavalý

Foto: Archiv Ústavu pamäti národa

6 Archiv Ústavu pamäti národa (dále jen AÚPN), vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-C, sign. 1048, s. 81–83.

Nižné Boce, Jozefem Helebrandtem, na zásobování potravinami s tím, že za každou donášku dostane sto korun.

Úkryt nebyl pro všechny dostatečně velký, proto uprchlíci začali budovat druhý asi dvě stě metrů od prvního. V jakých podmínkách žili, víme z výpovědi Viery Berhardtové, která po několikátýdenním pobytu v lesní skrýši opustila svou matku Máriu Steinovou a odešla k otci Emanuelu Berhardtovi, ukrývajícimu se v Liptovském Hrádku: „Bunkr byl postavený ve strmém svahu, v poměrně hustém lesním porostu tak, že zadní stěnu bunkru tvořil svah, při této zadní straně byla nad sebou umístěna dvě lůžka [...] od dveří vpravo ne však úplně v rohu jsme měli umístěná malá železná kamna, na kterých se dalo vařit [...] jiné vybavení bunkru jsme neměli. Neměli jsme stůl ani židle a většinou jsme seděli nebo leželi na palandách. [...] Povrch střechy bunkru byl pokrytý hlinou, přizpůsobený okolnímu povrchu. [...] Potraviny jsme měli uskladněné v nepatrné vzdálenosti asi pět metrů od levé části bunkru [...] na jednom stromě byla ve výšce 1 m spuštěná šikmo stříška z dehtového papíru a pod touto stříškou jsme měli uskladněné potraviny. I toto místo bylo maskované větvemi křoví a stromů, aby co nejvíce splývalo s okolním terénem. Pokud jde o potraviny, tak si pamatují, že jsme tam měli nějaké brambory, luštěniny, salám, myslím, že i nějaké uzené maso, mouku, těstoviny, slaninu apod. Ale moc toho nebylo. [...] Náš život byl poměrně skromný a snažili jsme se chovat tak, abychom byli nenápadní a nezbudili v blízkém okolí pozornost [...]. Žádné stráže jsme v okolí bunkru nedrželi a zbytečně jsme z bunkru nevycházeli [...].“⁷

Zapomenutá vražda

S Emanuele Berhardttem se jeho žena Mária sice rozvedla a vzala si Roberta Steina, s nímž se schovávala v úkrytu, její bývalý manžel se v pro-

Nákres úkrytu na hoře Červená pořízený vyšetřovatelem StB v roce 1966

Foto: Archiv Ústavu paměti národa

Dva ze zavražděných: Robert Stein a jeho manželka Mária Steinová

Foto: Archiv Ústavu paměti národa

sinci 1944 přesto pokusil doručit jí potraviny. Od dcery Viery věděl, že ukrývajíc se zásobuje Jozef Helebrandt, za nímž se vypravil do Nižné Boce. Helebrandt jej však odbyl s tím, že o žádném lesním útočišti židovských uprchlíků nic neví, a potraviny si od něj nevzal. V Boci ale Berhardt narazil na Jana Katze, který se dle

vyprávění jeho dcery v úkrytu rovněž schovával, než kvůli nedostatku potravin odešel do vesnice, kde pobýval pod falešným jménem Kováč. Od něj se Berhardt dozvěděl, že všichni obyvatelé lesní skrýše na hoře Červená byli zavražděni.

Zprávu o vraždě Berhardt předal důvěryhodnému policistovi, který

7 Tamtéž, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-D, sign. 1048, s. 65–71. Citace jsou převedeny ze slovenštiny do češtiny.

provedl policejní obhlídku místa činu. Samotný Berhardt, který byl lékařem, provedl ohledání obětí. V úkrytu popsaném Vierou Berhardtovou našli čtyři zavražděné osoby. Byli to Olga Steinová (nar. 1920), Mária Steinová (nar. 1893), Mária Donáthová (nar. 1910) a Jozef Špak (nar. 1903). Mrtvá těla byla snesena do Malužiné a uložena do společného hrobu, jen Máriu Steinovou její bývalý manžel pohřbil samostatně.⁸

Krátce po osvobození oblasti se 3. března 1945 vyšetřování vraždy ujala komise Obvodního národního výboru v Liptovském Hrádku. Vzhledem k tomu, že se Robert Stein a další ukryvaní Židé nevrátili do vesnice, skupina pětadvaceti mužů z Nižné Boce vyrazila prohledat neprostupné lesy hory Červená. Nedaleko původní skryše našli v rozestaveném úkrytu dalších pět zavražděných: Rudolfa Donátha (nar. 1905), Viktora Neupauera (nar. 1908), Ervína Jokla (nar. 1900), Martina Neumana (nar. 1922) a Štefana Nádora (nar. 1922). Asi o padesát metrů dál ležel mrtvý Robert Stein (nar. 1902). Podobně jako oběti z prvního bunkru byli všichni zastřeleni několika ranami a oloupeni o šperky a peníze. Místo posledního odpočinku našli ve společném hrobě na hřbitově v Liptovském Hrádku.

V očích vyšetřovatelů byl od počátku hlavním podezřelým kurýr Jozef Helebrandt a partyzáni, s nimiž se stýkal. Případu se ujal Krajský soud v Ružomberoku, který 5. července 1945 nařídil kvůli loupežné vraždě v bunkru na Červené vazby také Michalovi Gracovi z Velkých Janíkovců u Nitry, Amálii Volárikové a Viliamu Dunayovi. Všichni podezřelí byli však do konce října propuštěni z vazby a 8. února 1947 bylo vyšetřování zastaveno, jelikož se neprokázalo, že

by se obvinění dopustili trestného činu. Již 4. března 1947 se vyšetřování opět rozběhlo, ale 10. dubna je znovu zastavili.⁹

Nový život

Z devíti partyzánů, s nimiž Michal Krecul přišel do Nižné Boce, se čtyři nedožili příchodu Rudé armády a československého vojska. Sám Krecul se opět přihlásil k vojsku a po ukončení bojů byl přemístěn do invalidovny v Malé Chuchli u Prahy, kde si léčil zranění utržené v listopadu 1944 na Slovensku. Za válečné nasazení získal mimo jiné Československý válečný kříž 1939 a Medaili za zásluhy.¹⁰

Po odchodu z armády dostal umístěnku do Libě u Chebu jako lesník. Práce v pohraničí mu však mnoho klidu nepřinesla. Během pochůzky v lese u Libě po něm 21. února 1949 někdo střílel. O rok později, 26. dubna 1950, na něj bylo u SNB Libá podáno trestní oznámení pro znásilnění

Podobně jako oběti z prvního bunkru byli všichni zastřeleni několika ranami a oloupeni o šperky a peníze

a nedovolené ozbrojování (během prohlídky se u něj našlo několik vojenských střelných zbraní). Následujících sedm měsíců strávil ve vazbě, za znásilnění však odsouzen nebyl, jelikož jeho oběť se k soudu nedostavila. Života na svobodě si ale Krecul dlouho neužil, neboť 5. září 1951 byl opět zatčen. Státní bezpečnost totiž zjistila, že si k platu lesníka přivydělával spoluprací s kurýrem americké

Michal Krecul krátce po válce

Foto: Archiv Ústavu paměti národa

rozvědky Josefem Sázelem, s nímž se znal před jeho útekem za hranice. Za peníze přebíral od Sázele a dalších agentů na hranici zásilky a předával je adresátům v Československu, Sázele také několikrát převedl přes hranici. Dle zjištění StB Krecul plánoval po propuštění z vazby i svůj útek do Západního Německa. Jeho spolupráce s kurýry byla kvalifikována u Státního soudu v Praze na Pankráci jako velezrada a vyzvědačství a 19. července 1952 byl proto odsouzen k 11 letům vězení.¹¹

Necelých deset let od propuštění z Gulagu tak Michal Krecul znovu putoval do táborů nucených prací. Po čtyřech letech v uranových dolech na Jáchymovsku byl v červnu 1956 přemístěn do lágrů Bytíz a následně Vojna na Příbramsku, kde se rovněž těžil uran. Podle vězeňského spisu byl v průběhu věznění mnohokrát trestán

8 Tamtéž, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-A, sign. 1048, s. 27–36.

9 Tamtéž, s. 65, 102.

10 *Vojenský ústřední archiv - Vojenský historický archiv* (VÚA - VHA), žádost Michala Krecula o osvědčení o účasti na národním boji za osvobození, ID 63903.

11 ABS, sb. KR, svazek a. č. 16013 MV, s. 39–40; srov. tamtéž, sb. Správa vyšetřování StB - vyšetřovací spisy Karlovy Vary (V-KV), vyšetřovací spis a. č. V-1146 KV, Krecul Michal a spol.

za různé prohršky proti táborovému režimu. Zúčastnil se také hromadné stávky. Několikrát proto skončil v korekci, temnici a izolaci, byla mu upírána strava, deka, písemný kontakt s příbuznými apod.¹²

Branou lágru Vojna prošel bývalý partyzán po osmi letech vězení 10. května 1960 na základě rozsáhlé amnestie prezidenta republiky. Přestěhoval se pak do Prahy, kde pracoval jako zámečník v národním podniku Konstruktiva. V roce 1962 se oženil s Marií Kozlovou, o rok později se jim narodil syn. Počátkem roku 1966 se rodina přestěhovala z okraje Prahy do samého centra – na Malostranské náměstí. Nový život v historickém srdci metropole však neměl mít dlouhého trvání. Čtyři sta kilometrů dál na východ, v malé horské vesnici Nižná Boca se již rok předtím daly do pohybu události, které pražskou idylu Michala Krecula brzy narušily.

Ako chutí židovský chlieb a masť

Dne 25. ledna 1965 zaslala místní komunistická organizace v Nižné Boci náčelníku Veřejné bezpečnosti v Liptovském Mikuláši usnesení s žádostí o vyšetření dvacet let staré loupežné vraždy soudruhů na hoře Červená. Jelikož ani po půl roce nepřišla odpověď, byla výzva znovu odeslána 14. července 1965 s tím, že by žadatelé s výsledkem šetření rádi seznámili členy místní organizace KSČ během výroční schůze 21. ledna 1966.

Komunistická bezpečnost sice navrhovaný termín schůze nestihla, avšak Okresní oddělení StB v Liptovském Mikuláši zahájilo předběžné šetření, které potvrdilo, že k hromadné vraždě na konci války skutečně došlo a že nebyla dosud vyšetřena. „O zavražděných osobách Stein a spol. se sice úředně vědělo, ale nic se k objasnění nepodniklo, i když šlo

[...] o ilegální pracovníky KSS a funkcionáře revolučního ONV a dva členy partyzánské skupiny kpt. Bielika v Malužínské dolině a jejich rodinné příslušníky.“¹³ Na základě těchto podkladů zahájila Krajská správa StB v Banské Bystrici vyšetřování. Ve dnech 29. až 31. března 1966 vyslechla řadu svědků, počínaje vyšetřovateli z roku 1945, příbuzné obětí, obyvatele Boce i lidi z okolí a také bývalé partyzány. Z jejich výpovědí byl zrekonstruován nejpravděpodobnější scénář dějů na hoře Červená a rovněž události, jež vraždění předcházely a které následovaly: Dne 25. listopadu 1944 odvedl Jozef Helebrandt partyzány Nikolaje, Vila, Joža a Miša ze skupiny Titovského k lesnímu úkrytu. Muži vešli dovnitř a velitel Titovský zjistil totožnost Jozefa Špaka, který mu vysvětlil, že se zde skrývají jako Židé a odbojáři. Během rozhovoru se Špakem a třemi ženami se partyzáni dozvěděli, že další obyvatelé bunkru nedaleko odtud budují druhý úkryt.

Jozef Helebrandt, jenž nosil skrývající se Židům jídlo a ukázal jejich úkryt partyzánům Foto: Archiv Ústavu památi národa

Mezitím Nikolaj, Jožo a Mišo provedli prohlídku přítomných i jejich skrýše a sebrali jim peníze, zlaté prsteny, hodinky a oblečení. Poté odešli a cestou do Nižné Boce si rozdělili kořist. Jozef Helebrandt dostal za vyzrazení úkrytu 10 tisíc korun a zlaté hodinky. V maštali na okraji Boce pak velitel Titovský rozhodl o likvidaci obyvatel úkrytu. Druhý den se proto partyzáni opět vypravili na horu Červená. Titovský dal pokyn Nikolaji, Jožovi a Mišovi, aby vyhledali muže pracující v rozestavěném úkrytu, zapředli s nimi přátelský rozhovor a ve chvíli, kdy uslyší střelbu od druhého bunkru, kam se vypravil Titovský s Vilem, je postříleli. Tímto způsobem byla skupina Židů zavražděna a oloupena o další cennosti. Jejich vůdce Robert Stein zabítí málem unikl, avšak Mišo jej asi padesát metrů od úkrytu zasáhl na útěku dávkou ze samopalu do zad.¹⁴

Mezi hlavními vyslechnutými svědky tragických událostí byla Mária Helebrandtová, která společně s manželem pozorovala vzdáleného příbuzného Jozefa Helebrandta v doprovodu partyzánů, když odcházeli z maštali u Nižné Boce Debnárikovou dolinou k hoře Červená. V odpoledních hodinách je pak viděla, jak se vracejí s plným batohem. Amálie Herichová, ke které partyzáni chodívali poslouchat rozhlas, vzpomínala na více než dvacet let staré dění takto: „Ten den prišiel ke mně do bytu partyzán Mišo a držel si ruku pod okem. [...] Viděla jsem, že mu rána krvácela, a on se ji snažil přede mnou skrývat rukou. Zeptala jsem se ho, co mu je. On mi začal vyprávět, že byli v Kortynici za Němci, že je postříleli v bunkru a že jednoho, takového vysokého, který byl venku, tak toho střílel. Když padl, tak šel k němu, klekl si na něj s tím, že ho obere o věci, ten ale vyskočil a pokousal ho a dal se na útěk, ale že ho dostal. Přitom poznamenal, že se mu za ním

12 Národné archív ČR (NA), osobní spis vězně Michala Krecula.

13 ABS, sb. KR, svazek a. č. 603542 MV, s. 38.

14 AÚPN, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-D, sign. 1048, s. 214–218.

vyplatilo utíkat, jelikož měl v kapse 24 000 [korun].¹⁵

Svědkyne Amálie Voláriková při výslechu zase uvedla, že partyzáni tehdy dorazili k nim domů v nových civilních šatech a s batohy plnými věcí a jídla. Že se Titovského muži po vraždění sešli u Volárikových, potvrdili i další svědci. Nejmladší obyvatel domu, tenkrát jedenáctiletý Luďo Volárik, dostal od partyzánů peníze, aby jim ve vesnici obstaral pálenku. Pod vlivem alkoholu se pak začali chlubit ukradenými cennostmi a bavili se popisem vyvraždění „Švábů“ – předváděli, jak se jedna z žen po zásahu kulkou vymrštila nebo jak jeden z mužů prosil o život, což mu nebylo nic platné. Do toho si pouštěli hudbu z kufříkového gramofonu, jenž se rovněž stal kořistí z lesního úkrytu, a u Volárikových se začalo tančit. Zábava byla v plném proudu, ale Amálie Voláriková se zalekla možného příchodu Němců a vyhnala účastníky bujaré oslavy z domu. Ti se pak přesunuli k Eleně Karkošiakové. Nazítří ráno navštívila její dům zvědavá Mária Helebrandtová, která den předtím pozorovala odcházející i navracející se partyzány. U sousedky uviděla Jozefa Helebrandta s pětilitrovou sklenicí sádla, což Karkošiaková vesele komentovala: „Pozrite sa tetka, ako tomu Jožovi chutí ten židovský chlieb a masť.“¹⁶

Při vyšetřování dále vyšlo najevo, že dva týdny po vraždění na Červené byli dva sovětské velitele skupiny, Titovský a Nikolaj, zastřeleni a Mišo s Vilem zajištěni dvěma partyzány, kteří se v Nižné Boci rovněž ukrývali, ale masakru se nezúčastnili. Jednalo se o Rusa Kosťu a údajně Slováka Volođu. Během odzbrojení a zajištění byl Mišo postřelen do

nohy, později se mu však podařilo utéct a schovat se u Eleny Karkošiakové, u níž se ukrýval až do konce války. Rovněž Vilo utekl, vyhledal Bielikovu partyzánskou skupinu a nahlásil zabití Titovského a Nikolaje. Na základě této informace členové Bielikova oddílu zadrželi Kosťu s Volođu a postavili je před partyzánský soud. Jelikož zastřelili Titovského a Nikolaje svěvolně, tedy bez rozhodnutí partyzánského soudu, vzbudili podezření z diverze. Nad oběma byl proto vynesena rozsudek smrti a v místě zvaném Škarketka v Malužinské dolině byli zastřeleni.

Akce „Orava“

Krajská správa StB v Banské Bystrici na základě prvních poznatků rozšířila vyšetřování a od března do prosince 1966 bylo vyslechnuto 45 svědků a prověřeny desítky dalších osob. Dne 6. června 1966 požádala pražské ústředí StB o zjištění informací

Dva týdny po vraždění na Červené byli dva sovětské velitele skupiny, Titovský a Nikolaj, zastřeleni a Mišo s Vilem zajištěni

ke spolupachateli zločinu, který byl ve výpovědích zmiňován jako Mišo. Během výslechu Eleny Karkošiakové z 30. března 1966 bylo zjištěno, že po osvobození u ní pobýval, a než odešel s vojáky československé armády do Liptovského Mikuláše, zanechal na sebe kontakt na jméno Michal Krečul.¹⁷

O tři týdny později, 1. července 1966, založili na 4. oddělení 4. odboru II. správy HS StB spis na Michala Krecula s krycím názvem „Orava“ s cílem prověřit jeho „spoluúčast na vraždách v době okupace na Slovensku“.¹⁸

Dne 8. srpna 1966 bylo na návrh krajského prokurátora v Banské Bystrici zahájeno trestní stíhání Jozefa Helebrandta a Viliama Dunaye (Vilo) ve věci několikanásobné vraždy, což prokurátor zdůvodnil konstatováním, že poválečné vyšetřování bylo „nedůsledné a povrchní“ a trestní stíhání dotýčných ukončeno z „jiného důvodu“. Zároveň je v návrhu uvedeno, že čin, kterého se oba měli dopustit „byl nepochybně spáchaný ve prospěch okupantů a pachatelé se stali jejich pomocníky v tom smyslu, že vyvraždění bezbranných občanů židovského původu nutně podryvalo důvěru obyvatelstva k partyzánům“.¹⁹ O měsíc později, 6. září 1966, Okresní soud v Liptovském Mikuláši obnovil trestní stíhání Jozefa Helebrandta a Viliama Dunaye a vydal povolení k jejich zatčení a domovní prohlídce. Dunay účast na masakru dlouho zapíral, ale po opakovaných výsleších se nakonec přiznal a během rekonstrukce vraždy na místě činu spolu s dalšími obviněnými útok podrobně popsal.²⁰

Vyšetřovatelé StB v Banské Bystrici ve zprávě z 12. října 1966 adresované krajské prokuratuře již mj. uvádějí, že bude třeba uvalit vazbu na podezřelého Michala Krecula – Miša a Jozefa Tavalého – Joža. Krecul byl v Praze zatčen 24. října 1966 a umístěn do věznice v Ruzyni. Již během prvního výslechu se přiznal, že na Červené sice střílel do civilistů ze samopalu, ale z donucení velitele Titovského a také v domněnku, že se jedná o „Švaby – Němce“. Zároveň uvedl, že se mu

15 Tamtéž, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-A, sign. 1048, s. 88.

16 Tamtéž, s. 85.

17 Tamtéž, s. 91–92.

18 ABS, f. Stíhání nacistických válečných zločinců (325), sign. 325-77-4, signální spis Michal Krečul – akce Orava.

19 AÚPN, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-A, sign. 1048, s. 103.

20 Tamtéž, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-D, sign. 1048, s. 168–181.

21 Tamtéž, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-C, sign. 1048, s. 5–6.

po první dávce samopal zasekl a že proto v panice utekl do lesa.²¹ O den později byl Krecul obviněn z vícenásobné vraždy s odkazem na zákon č. 184/64 Sb. o nepromlčitelnosti válečných zločinů a převezen do Banské Bystrice, kde v jeho neprospěch svědčila řada lidí. Například 29. září 1966 vypověděl Bohumil Velner, že jednou v noci okolo desáté k němu vtrhli partyzáni s pistolemi v rukou a v dobré náladě. „Partyzán Mišo mi sdělil, že byli přepadnout Němce ve Svatojanské dolině, a vyprávěl, jak ho jeden Němec hryzl pod oko. [...] Mišo měl na sobě dámské zimní boty a stěžoval si, že ho tlačí. [...] Viděl jsem, že Jožo má velkou náprsní tašku plnou peněz, stejně tak Mišo.“ Dne 18. listopadu 1966 dosvědčila Zlatica Jančová, jak zaslechla Mišu vyprávět o přepadení „Němců“. „Myslel si, že Němec byl mrtvý, ale on nebyl. Když ho chtěl obrát, tak ho chytil oběma rukama a zubama trhal vlasy. [...] Vzpomínám si, že Mišo měl tehdy pod jedním okem ránu, od čeho já ale nevím.“²²

Samotný Krecul prodělal v Bánské Bystrici řadu výslechů a konfrontací s dalšími bývalými partyzány a svědky. Během konfrontace s Jozefem Helebrandtem byl přinucen ukázat svůj kotník, na němž bylo stále patrné zranění způsobené partyzány Kostou a Volodou. Během konfrontace s Dunayem pak vyšlo najevo, že partyzáni dobře věděli, že lidé v úkrytu nejsou němečtí „Švábi“, ale slovenští Židé, neboť se s nimi bavili několik desítek minut předtím, než je povraždili. Během konfrontace s Amálií Herichovou tvrdil Krecul ohledně pokousání na tváři od Roberta Steina, že při návratu z Červené do osady upadl a odřel se.

Vyšetřování ukázalo, že si partyzáni nenechali lup jen pro sebe: jeho významná část skončila u obyvatel Nižné Boce. Část ukradených peněz

darovali ženám, které jim poskytly zázemí, zlaté předměty věnovali milenkám, ukradené šaty a potraviny posloužily dalším obyvatelům. U Amálie Volárikové byl nalezen zlatý prsten Olgy Steinové, u jejího přítele Michala Graca se našla tabatěrka, u jedné sestry Volárikové zlaté hodinky, u druhé náramek. Před svátkem sv. Mikuláše dostala Voláriková od jednoho z partyzánů peníze, aby v Liptovském Hrádku koupila dárky pro partyzány a jejich milenky. Pro sebe si například pořídila zimní kabát.²³ Otilie Helebrandtová vypověděla, že manžel Jozef z bunkru přinesl utěrky, pánské košile a sklenici se sádlem. Ještě v polovině padesátých let vyslechla Mária Helebrandtová hádku Jozefa Helebrandta s Želmírou Ševčíkovou, která na něj křičela, že je vrah a že ho půjde udat. Helebrandt ji naopak osočil z toho, že mu dala menší podíl zlata z bunkru než ostatním.²⁴

Spravedlnost?

Zjevný podíl části obyvatel Nižné Boce na tragickém osudu židovských odbojářů a jejich příbuzných byla patrně jedním z důvodů, proč vražda zůstala při prvním poválečném vyšetřování neobjasněna. Svou roli však jistě sehrál i samotný konec války a neochota zabývat se dosud čerstvou událostí, to vše u vědomí hořké pravdy, že vraždili partyzáni, účastníci SNP, vedení dvěma sovětskými důstojníky. Ačkoliv za vraždou stála celá skupina partyzánů, hlavní díl zodpovědnosti nese její velitel Titovský, muž známý svou hrubou povahou, jenž lidem ve svém okolí často vyhrožoval zabitím a odpovídal popisu sovětských velitelů, jak je vylíčil už jednou citovaný Bedřich Placák: „Slovenští příslušníci skupiny

Michal Krecul krátce po zatčení, 1966

Foto: Archiv Ústavu památi národa

byli vesměs stateční, spolehliví a sympatičtí chlapi [...] o ruských příslušnících této skupiny nemohu při nejlepším vůli říci totéž.“ Na mysli měl jejich násilnickou povahu, bezohlednost vůči spolubojovníkům i civilistům. Ve svých vzpomínkách proto neváhal napsat, že se jich „štítíl“.²⁵

Obdobně na Titovského a Nikolaje vzpomínali i jejich druhové ve zbrani nebo civilisté, kteří s nimi přišli do styku v Nižné Boci. Elena Karkošiaková například zaslechla, jak se Nikolaj s Dunayem baví o tom, že před příchodem Němců bude nutné jednu z nemocných partyzánek, Máriu Slávikovou, odvést do lesa a zastřelit, aby jim nebyla přítěží. Byla to naopak Sláviková, která Karkošiakové údajně vyprávěla, že ruští velitelé Titovský a Nikolaj u ohně zastřelili mladičkého člena skupiny, aniž by uvedli důvod. Zmínila se prý rovněž o tom, že během hovoru Titovský náhle zastřelil náhodného kolemjdoucího, kterého potkali v lese, apod.²⁶

22 Tamtéž, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-D, sign. 1048, s. 93.

23 Tamtéž, s. 3–8.

24 Tamtéž, s. 39.

25 PLACÁK, Bedřich: *Po stopách partyzánských bojů*, s. 54–55.

26 AÚPN, vyšetřovací spis Jozef Helebrandt a spol.-C, sign. 1048, s. 107.

Všechny tyto důvody, proč hromadná vražda zůstala těsně po válce nepotrestána, podle všeho ovlivnily i vyšetřování o dvacet let později. Přes mnohá svědectví, přiznání pachatelů i nalezení doličných předmětů byli Jozef Helebrandt, Viliam Dunay, Michal Krecul a Josef Tavalý 17. prosince 1966 propuštěni z vyšetřovací vazby. O jedenáct dnů později, 28. prosince 1966, bylo jejich trestní stíhání zastaveno. Hlavní vyšetřovatel odmítl výše uvedenou kvalifi-

Michal Krecul dnes žije v Kanadě. Autor článku se s ním v prosinci 2021 spojil prostřednictvím videohovoru.

kaci činu navrženou 8. srpna 1966 krajským prokurátorem v Banské Bystrici a prohlásil je za promlčený zločin loupežné vraždy. V závěrečném usnesení Krajské správy StB v Banské Bystrici se pak uvádí: „Výsledky provedeného vyšetřování však ukázaly, že skutek, kterého se obvinění dopustili, není možné považovat za válečný zločin ve smyslu zákona č. 184/64 Sb., protože obvinění čin nespáchali ve službách ani v prospěch fašistických okupantů. Motivem jejich konání byla snaha o fyzickou likvidaci Roberta Steina a dalších jen z toho důvodu, aby další partyzánská skupina neodhalila skutečnost, že obvinění občanům v bunkru při prohlídce svévolně odebrali peníze, cennosti, šatstvo a potraviny.“²⁷

Rok a půl po zastavení trestního stíhání došlo k vpádu sovětských vojsk do Československa. Michal Krecul dlouho neváhal a pod záminkou návštěvy příbuzných vycestoval dva měsíce nato do Rakouska. S manželkou a synem se usadili v Kanadě, kde se jim krátce po příjezdu naro-

Hromadný hrob povražděných židovských odbojářů v Liptovském Hrádku v roce 2021. Ženy leží na hřbitově v Malužině. Foto: Adam Hradilek

dila dcera.²⁸ Přesto byl ještě jednou, tentokrát v nepřítomnosti, odsouzen, a to 2. května 1976 Obvodním soudem pro Prahu 1 za nelegální opuštění republiky. Krátce po pádu komunistického režimu byl 13. prosince 1990 Krajským soudem v Plzni rehabilitován ve věci velezrady a vyzvědačství z padesátých let. Dne 22. února 1991 ho společně s Jurou Regošem, s nímž v červenci 1940 překročil sovětskou hranici, rehabilitoval Zakarpatský oblastní soud v Užhorodu. Během dvou měsíců se tak Michal Krecul dozvěděl, že rozsudky sovětské i československé justice, které jej poslaly na tři roky nucených prací do Gulagu a na osm let do uranových lágrů, byly nespravedlivé.

Epilog

Michal Krecul dnes žije v Kanadě. Autor tohoto článku se s ním v prosinci 2021 spojil prostřednictvím videohovoru. Osobní svědectví Michala Krecula však bylo velmi ztíženo

podmínkami rozhovoru a jeho věkem. Přes kusé vzpomínky na propuštění z Gulagu, spolupráci s kurýry po roce 1948 či například vysazení na Slovensku si nevybavil žádné spolubojovníky, použití zbraně v době války, natož střelbu do lidí ukrytých v lese.

Adam Hradilek (1976) historik, publicista. V minulosti pracoval mj. pro Český rozhlas, organizaci Člověk v tísni a United States Holocaust Memorial Museum. Zabývá se zejména tématem politických represí vůči krajanům v SSSR. Je iniciátorem a vedoucím projektu *Čechoslováci v Gulagu*. Profesně se dále věnoval výzkumu protestů proti okupaci Československa v roce 1968. Autorsky a editorsky se podílel např. na knihách *Za vaši a naši svobodu* (ÚSTR – Torst, Praha 2010), *Sedm let v Gulagu* (ÚSTR, Praha 2015), *Čechoslováci v Gulagu I-III* (ÚSTR – ČT, Praha 2017–2019).

²⁷ Tamtéž, s. 219.

²⁸ ABS, karta Krajského odboru pasu a víz v Praze, Michal Krecul.